

- Конструктивно-виконавчий рівень – діти характеризуються досить стійким прагненням до пізнавальної діяльності у індивідуальній і колективній формах. Вони мають добре розвинену пізнавальну сферу, виявляють самостійність при виконанні завдань різного типу, добре орієнтуються у вивченому матеріалі та непогано засвоюють новий, що потім проявляється у різних видах діяльності; виявляють переважно позитивні емоції у процесі пізнання, у випадках невдач реагують адекватно, намагаючись виправити помилку. У цих дітей можна спостерігати прояви оригінальності у певних видах діяльності, що їм подобаються.
- Творчий рівень – діти характеризуються стійким інтересом і прагненням до творчої пізнавальної діяльності. Вони здатні до відповідного аналізу нового матеріалу, встановлення структурно-функціональних, причинних, просторових зв'язків; творчого застосування знань у своїй практичній діяльності, порушуючи шаблони, звичні зв'язки між предметами та явищами. Пізнавальну діяльність цих дошкільників визначають як пошукову, якій притаманні відповідні пізнавальні емоції (здивованість, подив, захопленість, радість та інші). Дітям властивий прояв високого рівня самостійності, наполегливості у досягненні мети, відшукування оригінальних ідей.

Отже, аналіз наукової літератури дозволив визначити критерії пізнавальної активності дитини дошкільного віку (пізнавальна орієнтація, інтерес, ініціатива, самостійність, оригінальність), а також дати характеристику рівням (репродуктивно-наслідувальний, репродуктивно-виконавчий, конструктивно-виконавчий, творчий) цієї активності дітей. Подальшого вивчення потребують фактори, що впливають на формування рівня пізнавальної активності дітей.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кондратенко Т.Д., Котырло В.К., Ладывир С.А. Обучение старших дошкольников. – К.: Рад. школа, 1986. – 152 с.
2. Лозова В.І. Цілісний підхід до формування пізнавальної активності школярів / ХДПУ ім. Г.С.Сковороди. – 2-е вид., доп. – Х.: “ОВС”, 2000. – 164 с.
3. Люблінська Г.О. Дитяча психологія: Навчальний посібник для пед. інститутів. – К.: Вища школа, 1974. – 355 с.
4. Стадник Г.А. Развитие познавательной активности дошкольников в семье: Дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07. – К., 1992. – 124 с.
5. Суржанська В.А. Творчі завдання як засіб формування пізнавальної активності старших дошкільників: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08. – К., 2004. – 213 с.
6. Щукина Г.И. Роль деятельности в учебном процессе: Кн. для учителя. – М.: Просвещение, 1986. – 144 с.

УДК 37:338

А.Л. Шипко

ДИТЯЧО-ЮНАЦЬКИЙ ТУРИЗМ В УКРАЇНІ ЯК ЗАСІБ ВИХОВАННЯ ОСОБИСТОСТІ

У статті розглянута спільність і відмінності в поняттях дитячо-юнацький туризм і туристсько-краєзнавча діяльність, уточнені провідні проблеми їх розвитку, місце позашкільних закладів освіти в системі дитячо-юнацького туризму.

The article deals with common and different in the notions children's and youth's tourism and tourist local history activity; the main problems of their development are specified. The place of out-of-school institutions of education in the system of children's and youth's tourism is specified.

Актуальність дослідження: Соціально-економічні перетворення в українському суспільстві відчутно вплинули на систему освіти, загостривши низку проблем у сфері виховання учнівської молоді. У той же час демократичні перетворення у суспільному житті розкривають перед системою освіти широкі можливості у вихованні людини, здатної самостійно розпоряджатися своїм життям. Провідну роль у виконанні цієї стратегічної задачі повинна виконувати позакласна і позашкільна діяльність учнів. Деякі традиційні у минулому засоби виховання використовуються не у повній мірі, тому що потребують значних матеріальних інвестицій з державного бюджету. На цьому фоні проявляються переваги дитячо-юнацького туризму та краєзнавства, туристсько-краєзнавчої діяльності дітей і молоді.

Мета дослідження: На основі аналізу змісту та напрямів використання дитячо-юнацького туризму та туристсько-краєзнавчої діяльності уточнити основні поняття, їх єдність та відмінності, визначити основні проблеми їх розвитку, окреслити можливі перспективи подальшого застосування у вихованні учнівської молоді.

Серед різноманітних засобів виховання значне місце належить дитячо-юнацькому туризму. Саме він, завдяки різноманітності форм та методів виховання, включенню дітей та молоді у діяльність з вивчення та перетворення соціального та природного середовища, дає можливість інтенсифікувати процес формування особистісних рис та якостей, необхідних у житті. Головною перевагою його виховного потенціалу є те, що провідні його форми – подорожі не потребують стимулювання мотивів діяльності і мають характер “завтрашньої радості” [7: 76].

Ефективність педагогічного процесу на основі дитячо-юнацького туризму пояснюється тим, що алгоритм діяльності учнів у подорожах співпадає з основними алгоритмами взаємодії людини з соціальним та природним середовищами. Гармонійний вплив на особистість школяра забезпечують вимоги як з боку природного, так і соціокультурного середовищ, що в свою чергу, сприяє гармонізації особистості шляхом одночасної реалізації завдань морального, фізичного, розумового, естетичного та трудового виховання. Причому навчально-виховний процес, побудований на основі дитячо-юнацького туризму, при кваліфікованому педагогічному керівництві, здійснюється на фоні розвинутої динамічної системи самоврядування, яка виходить з логіки туристської подорожі. Все це є запорукою реалізації комплексного підходу до виховання і паралельного педагогічного впливу з боку природного та соціокультурного середовищ, туристського колективу та вихователів. Інтегративне зусилля всіх складових педагогічного процесу, побудованого на основі дитячо-юнацького туризму, дає нам реальну підставу розглядати сукупність об’єктів та процесів природного та соціокультурного середовищ і суб’єктів виховання (колективу та вихователів) як виховний простір дитячо-юнацького туризму.

Однією з проблем педагогічної теорії є неоднозначне визначення терміну дитячо-юнацький туризм, що можна пояснити незавершеністю його організаційної побудови. Так, В.Курилова, аналізуючи його, пише: “Під шкільним туризмом та краєзнавством розуміють туристсько-краєзнавчу діяльність учнів, що виходить за межі навчальних програм і організується школою та позашкільними закладами з метою забезпечення педагогічно доцільного використання їхнього позаурочного часу” [6: 5]. Дещо інакше визначає це поняття О.Остапець: “Дитячо-юнацький туризм – це засіб гармонійного розвитку підлітків та юнаків, що реалізується у формі відпочинку та суспільно корисної діяльності, характерним структурним компонентом якого є похід, подорож, екскурсія” [8: 27]. Наведені визначення характерні для радянського періоду розвитку туризму як туризму соціального і по суті і по факту. Якщо керуватися логікою В.Курилової, то шкільний туризм, шкільне краєзнавство та туристсько-краєзнавча діяльність адекватні поняттю дитячо-юнацький туризм. Не відповідає суспільно-політичним реаліям України ствердження О. Остапця про ідентичність дитячо-юнацького туризму та туристсько-краєзнавчої діяльності. Туристсько-краєзнавча діяльність є важливою складовою дитячо-юнацького туризму, у якій сконцентрована найбільш ефективна частина його виховного потенціалу, але сьогодні немає підстав стверджувати, що ці поняття

тотожні. Справа полягає в тому, що за часів СРСР усі без винятку складові дитячо-юнацького туризму мали чітко виражене соціальне забарвлення, практично всі туристські послуги для дітей та учнівської молоді пропонувалися на пільгових умовах, або навіть безкоштовно. У цій ситуації можна було реалізовувати замовлення держави на виховання особистості та організувати самостійну туристську та краєзнавчу діяльність вихованців у будь-яких формах дитячо-юнацького туризму. З дитячо-юнацького туризму старанно виключався споживацький підхід. Характерним є і те, що піонерські (оздоровчі) табори не відповідали "комуністичній концепції" дитячо-юнацького туризму і не розглядалися як його складова, хоча відпочинок у таких таборах повністю підпадає під визначення туризму як виду людської діяльності. Закон України "Про туризм" дає таке визначення цього соціального явища: "Туризм – тимчасовий виїзд людини з місця постійного проживання в оздоровчих, пізнавальних або професійно-ділових цілях без зайняття оплачуваною діяльністю; турист (мандрівник) – особа, яка здійснює подорож по Україні або в іншу країну з різною, не забороненою законом країни перебування, метою на термін від 24 годин до шести місяців без здійснення будь-якої оплачуваної діяльності та з зобов'язанням залишити країну або місце перебування у зазначений термін" [5].

Виходячи з сьогоденних соціально-економічних реалій, ми вважаємо, що не можна однозначно підходити до визначення дитячо-юнацького туризму. По перше, це подорожі та екскурсії дітей та юнацтва, в процесі яких реалізуються завдання освіти, виховання, всебічного розвитку, оздоровлення та психофізичної реабілітації особистості на основі використання туристичних ресурсів. По друге, це сегмент туристичного ринку, орієнтований на дітей та юнацтво, туристичні послуги та продукти для якого створюють та реалізують його суб'єкти: туроператори (у якості яких можуть виступати навчальні заклади всіх рівнів акредитації, позашкільні установи, дитячо-юнацькі організації, дитячі оздоровчі та молодіжні спортивно-оздоровчі табори, туристичні бази, туристські приюти, туристські клуби, федерація спортивного туризму тощо), екскурсійні бюро та турагенти.

Фактично слід визнати, що рівноправним суб'єктом туристичного ринку виступає позашкільний навчальний заклад як "складова системи позашкільної освіти, яка надає знання, формуючи вміння та навички за інтересами, забезпечує потреби особистості у творчій самореалізації та інтелектуальний, духовний і фізичний розвиток, підготовку до активної професійної та громадської діяльності, створює умови для соціального захисту та організації змістовного дозвілля відповідно до здібностей, обдарувань та стану здоров'я вихованців, учнів і слухачів" [3]. Суттєвою його відмінністю від інших суб'єктів ринку є те, що він у відповідності до закону може надавати виключно послуги соціального туризму. Під соціальним туризмом розуміють туристичні послуги орієнтовані на незаможні верстви населення, учнівську молодь і ним займаються у більшості випадків неприбуткові організації (профспілки, дитячі, молодіжні, релігійні організації) та фонди, що надають грантову допомогу для виготовлення туристичного продукту [9].

Практично дитячо-юнацький туризм може мати як комерційне, так і соціальне забарвлення у відповідності до характеру ціноутворення на його послуги. Саме тому під дитячо-юнацьким туризмом слід розуміти сегмент туристичного ринку, орієнтований на дітей та юнацтво, різноманітні завдання у роботі з якими реалізують його суб'єкти: навчальні заклади всіх рівнів акредитації, позашкільні навчальні заклади, дитячі та молодіжні громадські організації, оздоровчі табори, туристичні бази, екскурсійні бюро тощо. Метою дитячо-юнацького туризму є всебічний розвиток, організація дозвілля, психофізична реабілітація та оздоровлення особистості. Досягнення мети забезпечується змістом дитячо-юнацького туризму, який полягає у спеціально організованій, цілеспрямованій взаємодії особистості з природним та соціокультурним середовищем.

Виходячи з цього, його організаційними формами є: походи (одноденні, багатоденні, ступеневі, категорійні, по рідному краю, Батьківщині, за кордон); туристські поїздки (екскурсійні, розважальні, культурно дозвіллеві, спортивні); екскурсії; туристські та оздоровчі табори; дитячі санаторії; туристські гуртки та клуби; туристські бази, туристські

зльоти та змагання; туристські вечори, туристсько-краєзнавчі експедиції; краєзнавчі конференції.

Законами України “Про освіту”, “Про молодіжні та дитячі громадські організації”, “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю”, “Про позашкільну освіту”, ”Про туризм” визначені основні суб’єкти дитячо-юнацького туризму. Ними є: Міністерство освіти і науки України та підпорядковані йому підрозділи: загальноосвітні школи, професійно-технічні заклади освіти, коледжі, університети, центри дитячо-юнацького туризму, станції юних туристів, будинки дитячо-юнацької творчості, а також Міністерство сім’ї молоді та спорту України, що опікується діяльністю громадських організацій та впливає на діяльність федерації спортивного туризму України, яка організує діяльність туристських клубів та маршрутно-кваліфікаційних комісій, Міністерство культури і туризму України, яке працює з суб’єктами туристичного ринку – туроператорами та турагентами, Міністерство з надзвичайних ситуацій, яке організує роботу туристської контрольно-рятувальної служби.

У той же час під туристсько-краєзнавчою діяльністю ми розуміємо активну цілеспрямовану діяльність дітей та молоді по освоєнню та вивченню природного та соціокультурного простору засобами дитячо-юнацького туризму, в першу чергу через його форми, у яких доцільною є реалізація пошукових завдань: походи, екскурсії, туристсько-краєзнавчі експедиції. Характерною її особливістю є те, що учасники подорожі беруть активну участь у виготовленні туристичного продукту для своїх потреб і виступають у якості суб’єкта пізнавальної діяльності. Тобто у туристсько-краєзнавчій діяльності самі туристи виступають у якості туроператора і створюють туристичні послуги та послуги екскурсійного обслуговування для власних потреб. Аналогічні суб’єкт-об’єктні зв’язки мають місце у самодіяльному туризмі, який частіше має спортивне забарвлення. Можливо саме тому дитячо-юнацький туризм та його активну частину туристсько-краєзнавчу діяльність, за аналогією з радянським періодом, асоціюють зі спортивним туризмом.

Розглядаючи дитячо-юнацький туризм, ми маємо розуміти, що його характер може змінюватися від пізнавально-діяльнісного, який характерний для молодших підлітків, до емоційно-споживацького, характерного для дорослих. Наявність у ньому діяльнісної компоненти наближає його до туристсько-краєзнавчої діяльності, яка в залежності від взаємодії туристських та краєзнавчих форм роботи може варіювати від спортивного туризму до краєзнавчо-пошукової аудиторної роботи.

Організуючи діяльність дітей, нам не слід забувати, що не будь-яка справа заохочує дітей до діяльності. Свого часу А. Макаренко виявив, що найбільший ефект у вихованні надає діяльність, яка спрямована на досягнення “завтрашньої радості”, що носить характер життєвої перспективи. Під “завтрашніми радощами” він у першу чергу розумів туристські подорожі [7: 76].

Залишається неузгодженим питання безпечного проведення подорожей дітей та молоді. Фактично єдиним документом, що регламентує проведення подорожей з дітьми та молоддю віком до 21 року, є “Правила проведення туристських подорожей з учнівською та студентською молоддю України”, проте ними керуються тільки заклади, підпорядковані органам освіти. Інші суб’єкти туризму про їх існування нічого не знають. Це знижує не тільки педагогічну ефективність використання дитячо-юнацького туризму у вихованні, але й створює загрозу для здоров’я та життя юних туристів.

Одним з вирішальних факторів негативного впливу на систему дитячо-юнацького туризму України є фактична руйнація підготовки педагогічних кадрів для цієї діяльності. Створена в СРСР система підготовки “Інструкторів шкільного туризму” в силу об’єктивних причин перестала працювати. Протягом тривалого часу вища школа не мала у достатній мірі матеріальних ресурсів для продовження цієї роботи. Міністерство освіти у 90-ті роки не звернуло увагу на необхідність відновлення підготовки інструкторів для потреб дитячо-юнацького туризму. Підготовка ж організаторів туризму на факультетах фізичного виховання та спорту не вирішувала проблеми кадрового забезпечення і на сьогодні склалася ситуація, що не тільки в більшості навчальних закладів, а й у багатьох районах України вже

немає діючих інструкторів дитячо-юнацького туризму, що робить неможливим використання дитячо-юнацького туризму як комплексного засобу педагогічного впливу на особистість учня в масовій педагогічній практиці.

Парадоксальним є те, що єдина кваліфікація фахівців для системи дитячо-юнацького туризму затверджена Національною федерацією спортивного туризму України є “Інструктор дитячо-юнацького туризму”. Виходячи з організаційного розмаїття дитячо-юнацького туризму та змісту підготовки цих фахівців, їх кваліфікація повинна називатися “Інструктор дитячо-юнацького спортивного туризму”.

Сьогодні система освіти та туристична галузь потребують фахівців різних напрямів та рівнів підготовки. На масовому рівні – це екскурсоводи, організатори походів вихідного дня, керівники туристських груп у ступеневих походах та туристські організатори навчальних закладів. На рівні поглибленого використання туризму та краєзнавства – це “Організатори дитячо-юнацького соціального туризму”, “Інструктори дитячо-юнацького спортивного туризму”; “Організатори екскурсійних поїздок”, “Менеджери дитячих оздоровчих таборів”, “Інструктори туризму в дитячих та молодіжних організаціях” тощо.

Незважаючи на об’єктивні та суб’єктивні труднощі, які заважають використанню дитячо-юнацького туризму у системі виховання, передова практика давно використовує його як ефективний засіб комплексного всебічного впливу на розвиток підростаючого покоління. В Україні проводяться туристсько-краєзнавчі експедиції учнівської молоді, в яких беруть участь тисячі школярів.

Міністерство освіти і науки України разом з Українським державним центром туризму і краєзнавства учнівської молоді щорічно проводять заочну Першість України на кращі туристично-краєзнавчі подорожі серед учнівської молоді.

Проте напрямки та положення туристсько-краєзнавчих експедицій оновлюються дуже рідко. При оголошенні Всеукраїнських заходів туристсько-краєзнавчої спрямованості, організатори часто керуються політичними мотивами, а не питаннями педагогічної доцільності. Крім того, практично не враховуються вікові особливості юних туристів при оголошенні туристсько-краєзнавчих експедицій. Всі туристсько-краєзнавчі експедиції, що проводяться, орієнтовані виключно на загальноосвітні навчальні заклади. Професійна школа, у тому числі, і професійно-технічні училища на практиці стоять осторонь туристсько-краєзнавчого руху.

Все це дає підставу стверджувати, що назріла необхідність створити законодавче підґрунтя для розвитку дитячо-юнацького соціального туризму в Україні.

Висновки:

Дитячо-юнацький туризм в Україні розвивається як засіб цілеспрямованого педагогічного впливу з боку всіх складових природного та соціокультурного простору на формування особистості майбутнього громадянина України.

Розвиток дитячо-юнацького туризму гальмується неузгодженістю законодавчої бази, в якій була б уточнена його структура, суб’єкти туристичної і екскурсійної діяльності дитячо-юнацького сегменту туристичного ринку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України “Про молодіжні та дитячі громадські організації” від 01.12.1998 // www.zakon1.rada.gov.ua
2. Закон України “Про освіту” від 09.09.2004 // www.zakon1.rada.gov.ua
3. Закон України “Про внесення змін до Закону України “Про позашкільну освіту” від 02.06.2005 // www.zakon1.rada.gov.ua
4. Закон України “Про соціальну роботу з дітьми та молоддю” від 21.06.2001. Редакція від // www.zakon1.rada.gov.ua
5. Закон України “Про внесення змін до закону України “Про туризм” від 19.11.2003 р. // www.rada.gov.ua.

6. Курилова В.И. Туризм: Учеб. пособие для студентов пед. ин-тов по спец. № 2114 “Физ. воспитание” и № 2115 “Нач. воен. обучение и физ. воспитание” – М.: Просвещение, 1988. – 224с.
7. Макаренко А.С. Проблемы школьного советского воспитания // Избр. произв. в 3-х томах. Т. 3 – К.: Радянська школа, 1984. – С.76.
8. Остапец А.А. Педагогика туристско-краеведческой работы в школе. – М.: Педагогика, 1985. – 104с.
9. Квартальнов В.А., Федорченко В.К. Туризм социальный: история и современность: Учеб. пособие – К.: Выща шк., 1989. – 342 с.